

A GÖRÖG TRIANON

Avagy lehet-e példakép Kemal

Ha az internetbe beütjük a Kemal Atatürk szócikket, többek közt ezt olvashatjuk: Kemal az 1919–23-as török függetlenségi háború alatt fokozatosan kiszorította az országból a görög, olasz, francia, brit csapatokat, és felszámolta a *lázadókat*. Kik is a *lázadók*? Azok az örmény, görög és más keresztény népek, akik évszázadok, évezredek óta éltek ott, a mai Törökország területén, azokon a vidékeken, ahonnan elűzték őket Kemal szabadcsapatai. Vagy kiirtották őket. A magyar olvasó egyetlen netes oldalon, de nyomtatott formában sem igen talál mást Kemalról, mint a modern Törökország alapítója, az első köztársasági elnök, a török parlament első házelnöke, miniszterelnök. De arról, hogy mit követtek el az ő vezetésével a velük együtt élő keresztényekkel, ártatlan emberekkel – egyetlen szó sincs! *Lázadóknak* tekinti azokat az őslakókat, akik a legelemibb emberi jogukat, az élethez való jogot követelték. Sehol olyan szócikk tehát, amely a törökök által elkövetett népirtásokról szólna, vagy legalább utalna rá! Arra a tényre, hogy hullahegyeken keresztül jött létre a modern török állam!

RÖVID TÖRTÉNETI BEVEZETÉS

Görögország hanyatlása először a római időkben következett be (Kr. u. II. sz.). Ezt követően a bizánci császárok hoztak némi nyugalmat a görögöknek, kiváltképp öntudatuk újbóli megerősödésében játszottak fontos szerepet. (Görögségük megőrzésének okait a szerzők többsége a vallásnak, az egyháznak tulajdonítja.) A török birodalom terjeszkedésével¹ a görögök lakta területek is mind az oszmán uralom alá kerültek, a görög ortodox egyház azonban – ha korlátozottan is – megőrizte önállóságát.

A modern Görögország megteremtése a négy évszázados török uralom lerázásával, a görög szabadságharc (1821–29) győzelmével vált lehetővé. Majd a nagyhatalmak (Franciaország, Anglia, Oroszország) bábáskodásával 1834-től létrejött a görög királyság, melynek székhelye, egyúttal az ország fővárosa, Athén² lett.

---

¹ 1453-ban elesik Konstantinápoly (Konstantinoupoli, i Poli, ahogyan a görögök nevezték városukat) – a Kelet-római Birodalom közigazgatási és politikai központja volt, és természetesen szellemi fellekvára is.

² 1829-től 1834-ig a peloponnészoszi Nafplion volt Görögország fővárosa. Amikor a bajorországi Ottó elfoglalta a trónt, Athénbe helyezte át székhelyét, azóta Athén a főváros.

A még török kézben lévő görög területek visszaszerzése, vagyis a görög revízió az 1840-es évektől kezdve állandó és reális célja volt a görög külpolitikának. (Görögország alatt nemcsak a görög királyság területét kell érteni, hanem az egész oszmán birodalomban élő görög ajkú közösségeket.) A cél ezeknek a felszabadítása és egyesítése volt, ebben a Konstantinápolyban székelő Ökumenikus Patriarchátus járt az élen. Így született a Nagy Eszme, a görög irredentizmus gondolata, amely 1923-ig meghatározta az ország politikai és társadalmi életét.³

Az első világháború kitörése Görögországot mentálisan készületlenül találta. A nemzet kettészakadt: egyik fele az antantbarát és háborúpárti Venizelos⁴ oldalán állt, a másik fele Konstantin⁵ királyt támogatta, aki a háború kérdésében inkább semleges volt és németbarát. Görögország végül is 1917-ben Venizelossal belép a háborúba az antant oldalán.

1920-ig (de a második világháború utáni években is) a görög állam területileg folyamatosan növekedett. A Törökországot felosztását kimondó sèvres-i béke Görögországnak adta egész Trákiát és a kis-ázsiai part menti területeket, Szmirna központtal. A törökök azonban Kemal Atatürk vezetésével elutasították a békeszerződés ratifikációját, sőt elérték annak revízióját is, s az 1923. évi lausanne-i békében a háborúból győztesen kikerülő Görögországnak – a kis-ázsiai háború vesztesének – le kellett mondania a korábban neki ítélt területekről: Kelet-Trákiáról, az egész kis-ázsiai területről, valamint Imbrosz és Tenedosz szigetekről. Ezzel lezárult egy korszak, többé nem a Nagy Eszme a görög külpolitika meghatározója. Az igazi tragédia azonban nem ez volt, hanem azok az események, amelyek többszázezer görög elpusztításához s másfélmillió ember Görögországba történő áttelepítéséhez vezettek.

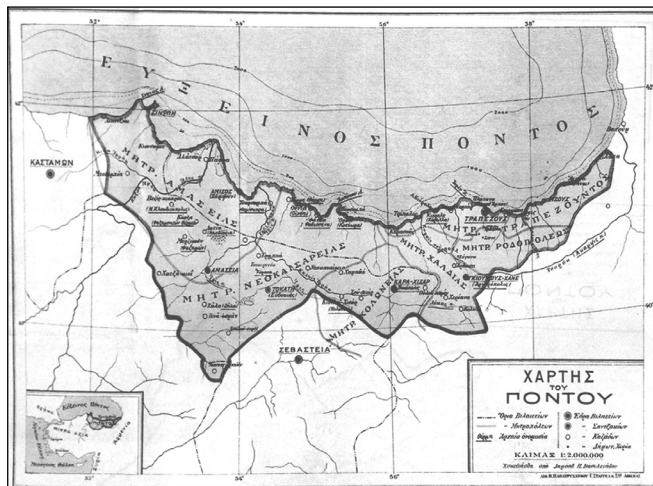
³ Görögország a függetlenségét fokozatosan nyerte el, 1829-től 1947-ig: 1832 a görög királyság létrejöttének esztendeje, Közép-Görögországból, az Attikai félszigetből és Peloponnészoszból állt a független Görögország (49,2 ezer km², 752,1 ezer lakos); 1864 a Jón-tengeri szigetek Görögországhoz visszacsatolása; 1881-ben Thesszália kerül vissza; 1913-ban Epirusz, Makedónia és Kréta; 1923-ban Nyugat-Trákia, a sèvres-i békében 1920-ban Kelet-Trákia, Ionia Szmirna központtal, utóbbi két területet, valamint Imbrosz és Tenedosz szigeteket a lausanne-i béke (1923) Törökországnak ítélte.

⁴ Eleftherios Venizelos (1864–1936) Görögország hétszeres miniszterelnöke. A nemzeti liberalizmus első számú képviselője, számos reform kezdeményezője, a polgári átalakulás cselekvő híve, a Nagy Eszme megvalósítója, a kis-ázsiai katasztrófa egyik tényezője. 1917-ben Konstantin királlyal szemben (aki németbarát és semleges állásponton állt) Venizelos Görögországgal belép a háborúba az antant oldalán. A lausanne-i béke aláírója. Párizsban halt meg 1936. március 18-án.

⁵ Konstantin (1868–1923) I. György király és Olga elsőszülött fia. 1889-ben feleségül vette a porosz származású Zsófia hercegnőt, Vilmos német császár testvérét. Hat gyermeke született, három közülük trónra lépett. Ő maga 1913-ban foglalta el trónját. 1916 novemberében azonban az antant lemondásra kényszerítette, s csak 1920-ban, a Venizelos vereségével végződött választások után tért vissza Görögországba, s foglalta el ismét a trónt. 1922 szeptemberében lemond, utódja II. György néven a trónörökös lett. Konstantin király 1923. január 11-én halt meg Palermóban.

Lássuk, mi történt ez idő alatt az Oszmán Birodalomban, akkor, amikor a magyarok elszenvedik a két forradalmat: Károlyi Mihály dilettáns és káros kormányzását, a Lenin-fiúk terrorista uralmát s végül – kegyelemdőfésként – a trianoni diktátumot.

Tehát mi történt az Oszmán Birodalomban?

1. kép: Pontos⁶ térképe

Az első görög gyarmatosítók a milétszi ionok voltak, őket követte a többi görög vállalkozó, akik benépesítették Pontuszt. A kis-ázsiai félsziget északkeleti részére vonatkozik, a Fekete-tenger délkeleti területe, Batumi és Szinopé között elterülő föld. (A legszebb görög mítoszok kapcsolódnak ehhez a vidékhez, melyet a görögök már Kr. e. VIII. század előtt ismertek.) Fémfeldolgozó és kereskedelmi központok jöttek létre, legismertebbek: a Trapezunta, Keraszunta, Szinopé, Amiszo, Inoi, Ordou. Elnevezésüket a hellénizmus utáni korban kapták, ez Mitridatész korszaka (Kr. e. 120–63) volt. A bizánci korszakban önálló államként működött Pontosz (ejtsd: Pontusz), önállóságát megőrizte a kereszties hadak által történt elfoglalása után is, a *Nagy Komnénosok Birodalma* néven. Pontos ettől kezdve nagy gazdasági és kulturális fellendülésben volt része. Kemal csapatai 1919. május 19-én partra szálltak Szamszundában, ez a pontuszi görögség számára a szabadság végét jelentette. Nemzeti identitásukat azonban továbbra is megőrizték, a mai napig. (Ezért sem tűnt el a pontuszi nép a történelem süllyesztőjében.)

⁶ Ókori jelentése: nyílt tenger, tengeri átkelés, tengeri útvonal. Számos ókori szerző szerint a Pontos elnevezés egy konkrét földrajzi egységet jelöl: Efxeinosz Pontosz, vagyis *barátságtalan tenger* a folyamatos viharok és hajótörések miatt (a szó maga perzsa eredetű, axšania, jelentése: sötét) innen kapta a Fekete-tenger elnevezést.

Számomra hatványozottan is szívszorító a pontuszi görögség tragédiája, mert szüleim közvetlenül érintettek voltak a pontusziakat ért megpróbáltatásokban. Édesapám, akit csupán néhány alkalommal láthattam, hisz a görög polgárháború (1946–1949) utolsó harcaiban vesztette életét, osztozott a pontuszi görögök tragikus sorsában. A Fekete-tenger délkeleti partvidékei fölött magasodó hegyek egyik falujában született, s 1922–23-ban másfél millió honfitársával kényszerült szülőföldje elhagyására, hogy aztán Görögországban folytassa rövidre szabott életét. 1949-ben ő már nem élt, s én – négyévesen – nem kérdezhettem meg tőle, milyen volt ott a pontuszi hegyekben, miért kellett onnan menekülniük. Édesanyám sem mesélt erről, így – jóval később – a történelemkönyvekből próbáltam megismerni a pontuszi, illetve a kis-ázsiai görögség szomorú kálváriáját.

Vlasis Agtzidis⁷ történész-kutató munkásságának köszönhetően fontos összefüggéseket és részleteket ismerhetünk meg arról, milyen körülmények között zajlott le a görögség egyik legnagyobb tragédiája, amely a legutóbbi évekig a görögök számára is tabu téma volt – miként a magyarok számára Trianon. Ez a párhuzam nem arra utal, hogy a két esemény között közvetlen összefüggés lenne. Magyarország számára drasztikus terület- és embervesztéget jelentett Trianon – meg sok minden mást! –, Görögországnak viszont sikerült területei nagy részét visszaszereznie. A népirtást és az ún. lakosságcserét azonban nehezen tudta kiheverni. Ennek erkölcsi rehabilitációja még várat magára. (A kárpótlásról már nemigen beszélnek.) Kevés történész választotta kutatása tárgyául ezeket az eseményeket, nyilatkozta Agtzidis az egyik országos napilapnak. A kis-ázsiai görögség és annak tragikus sorsa nem vált az újjörög tudományos kutatások kiemelt részévé. Igaz, azóta történt egy s más, például 1998-ban a Görög Parlament egyhangúlag elfogadta a népirtás tényét az egész kis-ázsiai térségre vonatkozóan, és május 19-ét a Pontuszi Népirtás Napjának nyilvánította, szeptember 14-ét pedig a Nemzeti Emlékezés Napjává tette. (Ezen a napon, 1922-ben Kemál Attatürk csapatai felgyújtották a görög többségű Szmirna várost, 25 ezer embert megöltek – befejezván ezzel a nemzeti tisztogatás programját.)

Jóval az első világháborút lezáró békek előtt már készültek tervek a nem mulmán népesség megsemmisítésére – „*egy modern török állam létrehozásának*” jelszavával! A török birodalmi gondolat tovább élt az Oszmán Birodalom felbomlása után is a XX. században. Az ifjútörökök mozgalma a tárgyalandó téma

⁷ Vlasis Agtzidis író, a történettudományok doktora, számos könyv és tanulmány írója főként a fekete-tengeri görög diaszpóra történetével foglalkozik, de jelentősek a két világháború közötti szovjetunióbeli görögség üldöztetésével kapcsolatos kutatásai is. Több görögországi egyetemen oktatott, jelenleg egyetemi tanár Thesszalonikiben. 2009 óta vezeti az Athéni (Kifisias) Szabadegyetem kurzusait. A '80-as években folytatott kutatásaival és tevékenységével jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a Görög Parlament törvénybe iktatta a görög genocídiumot.

szempontjából talán az 1908-as esztendő a legfontosabb, vagyis – ahogy mondani szokták – a modern Törökország hívei és megalkotói sem szakítottak ezzel a tervvel. Ekkor török nacionalista tisztek egy csoportja Thesszalonikiból indulva – őket nevezik ifjútörököknek (később Kemal Musztafa is csatlakozott hozzájuk) – puccsal magukhoz ragadják a hatalmat az Oszmán Birodalomban, hogy majd „*kialakítják a térség modern geopolitikai térképét*”, írja Agtzigis egyik cikkében, és aki bizonyos abban, hogy az ifjútörököknek ez a politikája vezetett el a népiártásokhoz, később pedig ez lesz a sorvezetője Németországnak, amikor a náciizmus útjára lép.

Ezt azért tartom fontosnak itt hangsúlyozni, mert az általam szerkesztett *Trianoni Szemle* 2010-es évfolyamában⁸ folytatásokban olvasható Agtzigis-tanulmány megértéséhez szakítani kell az olvasónak azokkal a sztereotípiákkal, melyeket az utóbbi évtizedek oktatása és történetírása sulykolt belénk, azt tudniillik, hogy Kemal Atatürk és hívei egy modern, haladó Törökországért küzdöttek. (Ennek alátámasztására gyakran idézik ma is, hogy a kemali Törökország nem írta alá a sèvres-i békét.) Ez persze igaz, de hogyan, miként történt a modernizálás? Indokolható-e bármilyen modern állam létrehozása címén mások elpusztítása?⁹

A „*keleti kérdés*” kifejezés 1822-ben vált ismertté, amikor Veronában tárgyaltak a görög szabadságharcról. A keleti kérdés valójában akkor merült fel, amikor a muzulmán törökök betörték Kis-Ázsiába a XI. században. És „*1683-mal fejeződik be, amikor megszűnik az oszmánok további próbálkozása Közép-Európa megszállására. A második szakasz 1684-ben kezdődik és 1800-ban fejeződik be, a harmadik pedig az 1880–1923 közötti időszakot öleli át.*”¹⁰

A XX. század meghatározó folyamata volt az oszmán birodalom politikai és társadalmi bomlása. A Balkánon és a Kis-Ázsiában összefüggő tömbökben élő népcsoportok mozgalmakat indítottak önrendelkezésük, függetlenségük kivívásáért. A nagyhatalmak igyekeztek hasznot húzni az oszmán birodalom összeomlásából, kizárólag a maguk érdekeit nézték. A legújabb korban a keleti kérdést leginkább a nagyhatalmak érdekei határozták meg, de jellemző a magatartásukra, hogy az oszmán birodalom integritásának megőrzése mellett szálltak síkra. Az európai nagyhatalmak törökbarát politikát követtek. Az oszmán integritás legfőbb támogatója szinte egészen az első világháborúig Nagy-Britannia volt, majd Németország, utóbbi – Agtzigis szerint – támogatta a török nacionalisták azon terveit, melyek a birodalom keresztény csoportjainak kiirtására irányultak. A nagyhatalmak határozottan beavatkoztak a folyamatokba, hol a status quót védelmezve, hol pedig az idegen fennhatóság alatt élő népek mozgalmait támogatva.

---

⁸ Trianoni Szemle, 2010/1–3.

⁹ Tájékoztatom az olvasót, hogy minden konkrét összefüggés és a népiártáshoz kapcsolódó kutatási eredmény és az ezekhez kapcsolódó adat Vlasis Agtzigidist illeti.

¹⁰ Trianoni Szemle, 2010/1. 8.

A leigázott nemzetek ébredése vezetett a Balkán felszabadításához. Először a Balkán déli részén vált lehetővé a görögség felszabadítása (1821–1830), majd pedig egy kis görög királyság létrehozása (1832–1834)¹¹. Görögország után új nemzeti államok születtek: Montenegró 1860-ban, Szerbia 1876-ban, Románia 1878-ban, ugyanabban az évben Bulgária, Albánia pedig 1913-ban. De Kis-Ázsián belül is megjelentek függetlenségi irányzatok az örmények, a pontuszi és az ioniai görögök, később a kurdok körében.

A görögök kétféle módon kapcsolódtak a keleti kérdéshez: egyrészt megjelent a nacionalizmus eszméjével az „öntudatra ébredés” az oszmán uralom alatt élő görög népeességben, másrészt az 1840-es években megszületett az új görög állam ideológiája, a *Nagy Eszme*, amely célul tűzte ki az elveszett görög területek egyesítését. A nemzeti egységre törekvő polgári átalakulás modern irányzatát görög földön a nemzeti liberalizmus atyja, Eleftherios Venizelos képviselte. Vele szemben a királpárti tábor a bürokratikus rétegeket képviselte, amelyek a görög királyságban alakultak ki. A görög fejlődés sajátos jellege azzal magyarázható, hogy a görög nemzetállam az oszmán államnak egy kicsiny és elmaradott területén jött létre, ahol hiányoztak a polgári és értelmiségi rétegek. A görögség fő tömegei – polgári és értelmiségi rétegei – továbbra is oszmán fennhatóság alatt maradtak, miképpen a görögök nagy városi központjai is: Konstantinápoly (Isztambul), Szmirna (Izmir), Trapezunta (Trabzon).¹²

A TÖRÖK NACIONALIZMUS

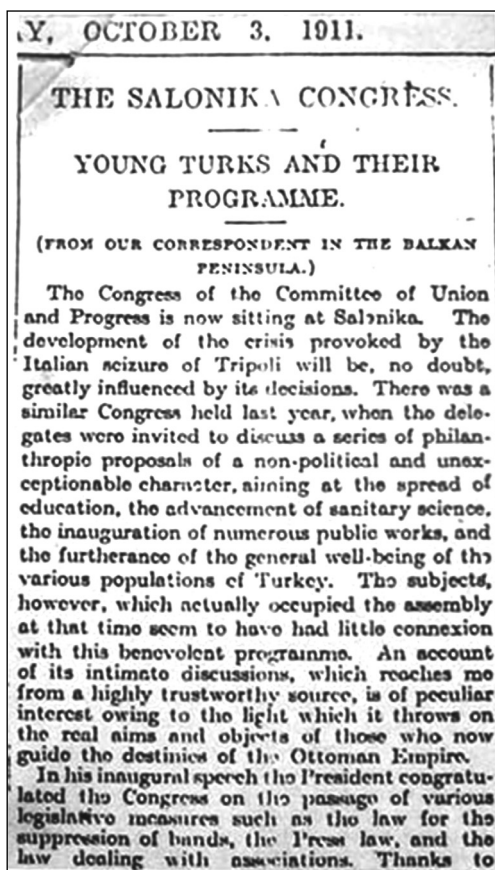
Az ébredő török nacionalizmus volt az a jelentős tényező, amely a modern Törökországért indított harcot. Ezt a törekvést, az oszmán birodalmon belüli reformok megvalósulását azonban akadályozta – többek között – az oszmán birodalmi gondolkodás. A *török* mint fogalom ekkor kezdett pozitív tartalomra szert tenni, ugyanakkor azt a területet, amelyet az oszmán birodalom elfoglalt, *Törökországnak* kezdik nevezni. A pántürk mozgalom éppen az új török birodalom keletkezését tűzi ki célul, ahol egyetlen más nép számára sem lesz hely.

Az oszmán birodalom területén azonban már létrejött egy polgári osztály, amelynek döntő többsége az elnyomás alatt álló keresztény népcsoportokhoz tartozott. A XIX. század közepétől a görög kereskedők vezető szerepre kezdtek szert tenni a gazdasági életben a Fekete-tenger partvidékén is. A megfelelő gazdasági körülmények kedvezően hatottak a görög társadalom fejlődésére és egy bámulatos kultúra és közélet kialakulásához vezettek.

¹¹ Ide: a görög szabadságharc győzelméről és ellentmondásairól, majd a királyság létrehozásáról!

¹² Athén jelentéktelen vidéki város képét mutatta ekkor, miközben Szmirna fejlődő polgári nagyváros volt a maga 250 ezres polgárságával.

A török polgári rétegnek a hiánya akadályozta a pántürk mozgalom terveit. Az ifjútörök „forradalom” felgyorsulásának egyik oka éppen abban rejlett, hogy a gazdaság fölötti ellenőrzés keresztény elemek kezében volt. Ezért véleményem szerint az 1908-as ifjútörök mozgalmat az elnyomott nemzetek demokratikus törekvései ellen indított „ellenforradalomnak” (Agtzidis terminológiája) kell tekinteni, melynek központja az oszmán Thesszaloniki volt. Az ifjútörökök 1911-ben arra az elhatározásra jutottak, hogy a birodalom etnikai problémáját az őshonos keresztény népek fizikai megsemmisítésével oldják meg. Soviniszta hajlamaik hamar megmutatkoztak, tagadták, hogy Törökországban létezik nemzetiségi kérdés s a birodalom görög alattvalóit „belső rákos daganatnak” tekintették. Fanatizmussal és az erőszakos törökösítés eszközével érik el céljukat. Az Egység és Haladás

2. kép: Az ifjútörökök programja
– nem más, mint keresztény Holokauszt (olokaftoma)

Bizottsága¹³ meghirdeti a szent háborút a keresztények ellen. Ennek egyik fontos eszköze a muzulmán lakosság felfegyverzése volt.

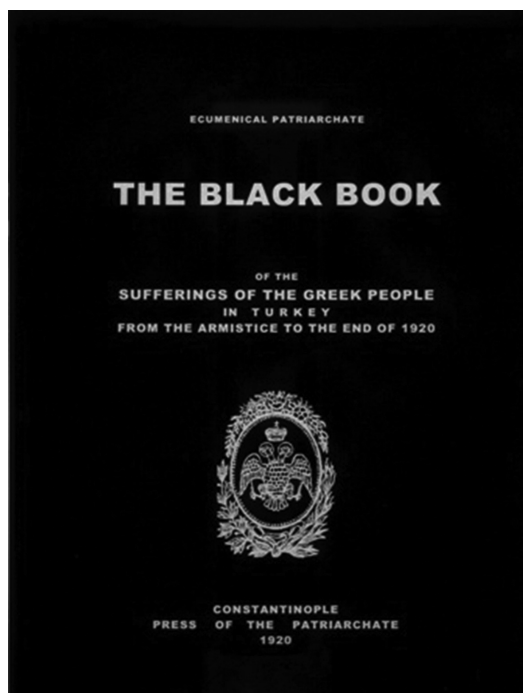
1911-ben hozták meg a határozatot s fogalmazták meg konkrét programjukat. 1912-ben szervezeten és határozottan kezdik megvalósítani. 1914 és 1918 között meg is valósul tervük: a népiertás első fázisa befejeződik. Majd a görög–török háborúval (kis-ázsiai katasztrófával, 1919–1923) ér véget. Céljaik elérésére új módszereket is bevetettek, melyeket később a náciak is alkalmaztak.

1911 októberében az ifjútörökök kongresszusán hivatalos döntés született a nem török nemzetiségűek megsemmisítéséről. A *The Times of London* folyóirat egyik tudósításában címe: *Az ifjútörökök és programjuk* – túlsúlyba kerültek az ifjútörök párt, az Egység és Haladás Bizottsága kongresszusán a szélsőségesen sovinizta megoldások. Itt született meg a végérvényes döntés a birodalom összes lakosának oszmanizációjáról (törökösítéséről). Ennek eszközéül a muzulmán lakosság felfegyverzése volt. „Az ifjútörökök bizottsága által hozott döntések egyike a görög lakosság eltörökösítése, ez azonban nem lehet eredményes, mert összefüggő tömböket alkotó görög települések vannak az országban” – áll az egyik, Konstantinápolyból a görög külügyminisztériumba küldött jelentésben. Az ifjútörökök szerint az iszlámosítás „fontos eszköze a görögök megsemmisítésére irányuló program sikerének, amely a múltban és a jelenben is központi kérdés Törökország számára”. Az Egység és Haladás Bizottsága meghirdeti a szent háborút a keresztények ellen! Mit hirdet? A népeket, amelyek régen itt élnek közöttük, a régi birodalomban, káros növényekhez hasonlítják, *ártalmas gazoknak*, melyeket *tövestül kell kitépni* a helyükről, a földjükről. Ez az ifjútörökök forradalmának – nyíltan bevallott – célja.

1918 végén a Konstantinápolyi Patriarchátus kiadja a *Fekete Könyv* (Mavri Vivlos)¹⁴ c. kiadványt, melyben idézi az ifjútörökök félelmetes jövőndőlését: eljött az igazság órája, amikor is el kell pusztítani mindenkit, aki nem muzulmán.

¹³ Az ifjútörök mozgalom (törökül Jön Türkler) az Oszmán Birodalom utolsó évtizedeiben működő nacionalista politikai tömörülés volt, amely 1908-tól 1918-ig kezében tartotta az állam irányítását. Hivatalos szervezetük az Egység és Haladás Mozgalma volt, egy szélsőségesen nacionalista csoportosulás (Talát, Enver és Dzsemal pasák vezetésével) gyakorolta a tényleges hatalmat a szultán helyett. A különböző irányzatok hálózatából álló ifjútörök mozgalom hatalmi központja volt az Egység és Haladás Bizottsága.

¹⁴ Idézet a *Makedonia* c. lap 2009. április 5-i számából. Ezen a napon „Obama amerikai elnök Törökországba látogatott, a konstantinápolyi pátriárka, Bartolomeos meghívását azonban nem fogadta el. Ennek az eseménynek apropójaként egy történelmi dokumentumot teszünk közé, amely a széles közvélemény előtt ismeretlen. Címe: Az Ökumenikus Patriarchátus Fekete Könyve. Egyedülálló dokumentumról van szó a keresztény görögség mártíromságáról. Ez a dokumentum oly ritka, hogy a világ nagy nemzeti könyvtáraiból is hiányzik. Azt mondják, titokzatos módon tűnt el ez a ritka történelmi okmány a Konstantinápolyi Patriarchátus könyvtárából. Kétséges, hogy más, az Ökumenikus Patriarchátushoz tartozó egyházi könyvtárakban fellelhető lenne...” <http://edo-makedonia.pblogs.gr/2009/04/h-mayrh-biblos-toy-oikoymenikoy-patriarheioy-kwn-polews.html>

3. kép: Mauri Vivlos: Fekete könyv

Fentebb már említettem, milyen fontos szerepe volt Németországnak a török fejleményekben. A német tényező valóban meghatározó volt az ifjútörökök törekvései szempontjából. Törökország ugyanis a német imperializmus legfontosabb játéktérévé vált. Ennek mozgatórugói a német bankok voltak, melyeknek óriási vállalkozásaik voltak egész Ázsiában, és óriási gazdasági és katonai érdekeltségeik Törökországban. A németek abban reménykedtek, hogy egy erős Törökországgal együtt eredményesebben vehetik fel a versenyt Nagy-Britanniával. Azon az áron is, hogy támogatják az ifjútörökök „*Törökország integritását biztosító programját*”, amelynek megvalósulása feltételezte a keresztény népcsoportok megsemmisítését. Állítólag a németek javasolták nekik, hogy keressenek új fővárost, így lett Ankara az új Törökország fővárosa. A német politika egyik nagy sikere a térségben a Balkán-háborúkkal következett be, amikor is fanatizálni próbálták a törököket az oszmán birodalomban élő keresztények ellen. A legkülönbözőbb álláspontok szerint is ténynek tekintendő a németek közreműködése a népiirtásban. A náci program ezen alapult!

Ami a térség demográfiai adatait illeti, a törökországi görögök pontos lélekszámának megállapítása igen nehéz feladat. Alapforrásnak a konstantinápolyi görög patriarchátus által 1910 és 1912 között készített összeírásokat tekinthetjük, a görög konzulátusokkal együttműködve. (A Pontuszra vonatkozó patriarchátusi összeírás során együttműködtek a trapezuntai görög konzulátussal is).

A másik forrás, az 1914-es török összeírás sokkal pontatlanabb és megbízhatatlanabb, mert itt csupán a férfiakat írták össze, azok közül is főleg a muzulmánokat, s a gyerekekre és nőkre vonatkozó összeírás a legjobb esetben is hiányos. Ezeknek figyelembevételével Douglas Dakin¹⁵ a londoni Birkbeck College professzorának adatai szerint 2 100 000 a kis-ázsiai görögség száma (300 000 Kelet-Trákiában, 1 800 000 a kis-ázsiai térségben). Hasonlóak a konstantinápolyi görög patriarchátus adatai is: 2 068 402 volt a görögök száma. Ezek a számok tűnnek a görög népesség tényleges számához legközelebb állónak, mert a görögök a születéseket a görög egyház nyilvántartásába jelentették, s nem a török hatóságoknak.¹⁶

A demográfiai becslések sokfélesége a mai napig is fennáll.

A *népirtás* fogalma jogi és politikai értelemben a XX. sz. első felében született. A görög *jenos* + *ktonos* (*kteinō* → *fonevo*: erőszakkal kioltom valakinek az életét) *Jenos* (latinul *genus*, az emberek összessége, akiknek azonos származásuk van), innen a *genocídium*, *népirtás* kifejezés. Babiniotis értelmező szótárában¹⁷ példákat is hoz: „*jenoktonia ton Armenion apo tous Tourkous*” (a törökök által örmények ellen elkövetett népirtás); „*jenoktonia ton Kourdon apo tous Tourkous*” (a törökök által kurdok ellen elkövetett népirtás); „*jenoktonia ton Evraion apo tous Nazi*” (a nácik által zsidók ellen elkövetett népirtás). És hol van a legkézenfekvőbb példa ebben a görög értelmező szótárban?

„*Jenoktonia ton ellinon apo tous Tourkous?*” (A törökök által a görög népesség ellen elkövetett népirtás). Ez a példa az 1998-ban kiadott nyelvi szótárból bizony kimaradt. Miért?

¹⁵ Douglas Dakin (1907–1995) brit történész, akadémikus, a Londoni Egyetem Birkbeck College emeritus professzora Gloucestershire-ben született. Az újjörög történelem volt legfőbb kutatási területe, több könyve is megjelent e témában: *Brit és amerikai filhellének a görög szabadságharcban 1821–1833* (1955); *A Modern Görögország rövid története 1821–1957* (1957); *Görögország küzdelme a függetlenségért 1821–1833* (1973). A Thessaloniki-i Aristotelés Egyetem, valamint a Ciprusi Egyetem díszdoktora, az Athéni Akadémia tagja.

¹⁶ Vlasis, Agtzigdis: *A török nacionalizmus megjelenése és a keleti keresztény népirtás. I. rész. Trianoni Szemle*, 2010/1. 13.

¹⁷ Babiniotis G.: *Az Újjörög Nyelvi Szótára. Etimológiai, magyarázó és helyesírási szótár. Lexikológiai Központ, Athén, 1998. 414.*

A NÉPIRTÁS ELSŐ FÁZISA (1914–1918)

Örmény genocídium

Az örmény volt az első keresztény népcsoport Anatóliában, melyet szisztematikusan semmisítettek meg. Különösen a kaukázusi Sarikamisban¹⁸ az oroszoktól elszenvedett vereség után az ifjútörökök az emberek haragját az örmények ellen fordították. A deportálások 1915 májusában kezdődtek, és miniszteri rendeletekkel váltak hivatalossá. Kis-Ázsia keleti és középső területének teljes örmény lakosságát ugyanezen év nyaráig deportálták. *„Az örmények likvidálását az Egység és Haladás Bizottság tagjai irányították. Az örmény vagyonokat a deportálások után néhány hónappal kiárusították. A túlélők iszlamosítása, különösen az asszonyoké és a gyermekeké, ugyancsak a hivatalos ifjútörök hatalom eszköze volt. A kormány úgy döntött, hogy »a megtérített örmény nők muzulmánhoz menjenek férjhez...«. 1916 áprilisában, egy évvel a deportálások után, hivatalosan is elismerték az örmény férfiak elhalálózását, és engedélyt kaptak a muzulmánok, hogy fiatal nőket és özvegyeket vegyenek feleségül”.*

Az örmények lemészárlása rettegésben tartotta a pontuszi görögöket. Érezték, ők lesznek a következő áldozatok.

A pontuszi népiirtás

A törökök pontuszi akciójukat a 15 és 45 év közötti férfiak mozgósításával kezdték, akiket munkaszázlójukba irányítottak. Kezdetben az irreguláris török szabadcsapatok elszigetelt görög falvakat támadtak meg, ahol raboltak, gyilkoltak, nőket erőszakoltak meg. A számkivetettek által hátrahagyott javakra a török büntetőszázad emberei teszik rá a kezüket, vagy egyszerűen felgyújtják és lerombolják a házakat. És mindazok az intézkedések, amelyek az örmények üldöztetéseinek idején napirenden voltak, most a görögség ellen megisméltódnak. A nemzeti méretű tisztogatás politikáját a pántürk ideológia sugallta, amely abban az időben a török népesség körében meghatározó ideológia volt, de „... a nagy görög vagyonok

---

¹⁸ Az Oszmán Birodalom 1914 novemberében belépett a háborúba a központi hatalmak oldalán, majd ugyanezen év decemberében nagyarányú támadást intézett Oroszország ellen. A törökök célja megszerezni az egykori kaukázusi területeket. A török csapatokat Enver pasa miniszter irányította. Az Orosz Birodalmat nem érte váratlanul a támadás. A sarikamísi csatában (Kaukázus) Oroszország döntő győzelmet aratott Törökország hadserege fölött (a törökök sarikamísi tragédiája) 1915. január 4-én. A török hadsereg nagy veszteségeket szenvedtek, egyes források szerint 175 000 ember is meghalhatott. Enver pasa jórészt az azon a vidéken élő örményeket hibáztatta a tragédiáért, mert azok az oroszok pártjára álltak. 1915 májusában Enver pasa, hogy a közvélemény haragját elkerülje a vereség miatt, meghirdette az örmények elleni polgárháborút, melynek eredménye az Oszmán Birodalomban élő örmények tömeges lemészárlása, az örmény népiirtás lett.

iránti török mohóság” is oka volt e politikának. „A törökök példátlan módszereket alkalmaztak a görögség megsemmisítésére, így például a népesség téli deportálását. A Fekete-tenger partvidékén élő görögséget teljesen megsemmisítették.” A Fekete-tenger menti pontuszi görögök deportálása az ifjútörökök programjának része volt. Ki is jelentették: „közeledik az a szükségszerű pillanat, amikor leszámolunk a görögökkel, pontosan úgy, ahogyan régebben az örményekkel.”¹⁹

Az első világháborút lezáró fegyverszünetek és békék után folytatódott a görög közösség elleni irtó hadjárat.

1918. október 17-én az Oszmán Birodalom a mudrosi fegyverszünet²⁰ értelmében kapitulált. Ezt követően az Osztrák–Magyar Monarchia aláírta a fegyverszüneti szerződést (november 3., Padova), s végül Németország is letette a fegyvert (november 11., compiegne-i erdő). A központi hatalmak veresége újjáélesztette a pontuszi görögök reményeit, hogy a fekete-tengeri görög kérdés megoldódik. A pontuszi szabadságharcosok megjelentek a városokban, miközben az internálások túlélői kezdtek visszatérni a belső területekre, a menekültek tízezrei pedig Oroszországba mentek. Az oroszországi görögök megünnepelték a Központi Hatalmak vereségét. Sokan pedig, akik nyomorúságos körülmények között éltek, Görögországba menekültek.

Közben a törökök katonai vereségének első napjaitól kezdve az Oszmán Birodalom területén élő görögök akcióba léptek. Nemzeti szervezetek és fegyveres csapatok sokaságát hozták létre. A görögök felkelései nagy méreteket öltöttek a Fekete-tenger partvidékén, ahol gerillaharcot folytattak. A különböző pontuszi bizottságok lépéseket tettek egy autonóm pontuszi állam eszméje irányába. Újságokat és brosúrákat adtak ki, hogy népszerűsítsék ezt a gondolatot, kongresszusokat szerveztek, kérvényekkel és memorandumokkal bombázták a nagyhatalmak diplomatáit. Mindez azonban Pontusz politikai helyzetében különösebb javulást nem hozott. Támogatást senkitől sem kapott a pontuszi görögség. Wilson amerikai elnök kijelentette, hogy „Pontusznak független állammá kell válnia”. Ebben egy pillanatig sem lehetett bízni, mert az amerikaiak igazi szándéka Törökország integritásának megőrzése volt. Ezért az amerikaiak semleges álláspontra helyezkedtek. Ez a politika pedig túlságosan is a török nacionalizmusnak kedvezett. Sőt, a semlegességet némely esetben feladták „a török nacionalisták kedvéért, így például akkor, amikor

¹⁹ Részleteket ld. Trianoni Szemle, 2010/1–3.

²⁰ A mudroszi fegyverletétel az első világháború közel-keleti hadszínterén vetett véget az Oszmán Birodalom és az antanthatalmak harcainak 1918. október 30-án. A fegyverletételt Mudrosz kikötőjében, az Agamemnon hadihajó fedélzetén írtak alá. Törökországnak fel kellett adnia kaukázusi területeit és vissza kellett vonulnia a háború előtti határai mögé. A szövetséges hatalmak megkapták a jogot a Dardanellák és a Boszporusz ellenőrzésére. A fegyverletételt a Sèvres-i békeszerződés követte.

kiadták a kemáli hatóságoknak azokat a pontuszi gerillákat, akik a szamszundai kikötőkben veszteglő amerikai hajókon kerestek menedéket, vagy amikor nem léptek közbe a szmirnai vérengzések kapcsán”.²¹ Ugyanakkor a szovjetek, akik stratégiai szövetségüknek választották a török nacionalista mozgalmat, a pontuszi görögök önrendelkezési törekvéseit úgy tekintették, mint egy „lázadást, melyet a konstantinápolyi és athéni agitátorok és ügynökök tervei alapján készítettek elő a Pontuszi Görög Állam létrehozásának fanatikus jelszavával”.²² A szovjet kormány több mint tízmillió arany rubelt adott ajándékként a törököknek és jelentős mennyiségű fegyvereket, lőszert. Ez is elősegítette a pontuszi népesség elpusztítását.

Agtzidis történészként a Szovjetunióba menekült többszáz ezres pontuszi népesség sorsával, a szovjetek bűneivel is foglalkozik.²³ Sokan ugyanis a Szovjetunió területeire menekültek. A bolsevikok üldözték a pontuszi görögöket, ott tehát nem maradhattak, ugyanakkor haza sem térhettek, mert otthon a törökök bosszújától kellett tartaniuk. Melyik a kisebbik veszély? Érdekes párhuzam: a székely dandár (ez 1919-ben volt) a románokat üldözvén a háta mögött érezte a magyar bolsevik csapatok üldözését. Mit tegyenek: verjék ki a betolakodó románokat, hogy aztán a magyar Lenin-fiúk kezébe jussanak?

Kérdés: hogyan lehetséges, hogy azok, akiknek a gazdasági és kulturális élet irányítása a kezükben volt (görögök, örmények), egyáltalán ne részesüljenek a politikai hatalomból, sőt kulturális identitásukról is le kelljen mondaniuk? Ez a török népiertás megértésének a kulcsa!

És miért vált évtizedeken keresztül tabu témává a népiertás kérdése Görögországban? Természetesen Európában is, ahol egyetlen egy kivétellel nem ismerik el a többi európai nép elpusztítását. A görög közvélemény is csak az 1990-es években ismerte meg ezt a nemzeti tragédiát.

A görög történetírás az 1980-as évekig nemigen kutatta ezt a témát. Vlasis Agtzidis és néhány kollégája úttörő munkássága révén ma már rendszeresen tartanak konferenciákat, szemináriumokat (az athéni Kifisia negyedben szabadegyetemi előadásokat) és gyakran publikálnak nemcsak könyvekben, hanem jelentősebb görög napilapokban is (Kathimerini, Ta Nea, Eleftherotipia, Ethnos stb.)

²¹ Vlasis Agtzidis: *A török nacionalizmus megjelenése és a keleti keresztény népiertás. II. rész.* Trianoni Szemle, 2010/2. 21–22.

²² Vlasis Agtzidis: *A török nacionalizmus megjelenése és a keleti keresztény népiertás. II. rész.* Trianoni Szemle, 2010/2. 23.

²³ *Hogyan semmisítette meg a szovjetunióbeli görögöséget a bölcs vezér és tanító Sztálin?* (Eredeti cím: Πως ο „Πατερούλης” Στάλιν εξόντωσε τον Ελληνισμό της Σοβιετικής Ένωσης) Kathimerini, 2013. december 17.; *A „Vörös dohányymunkás” és a kaukázusi görögösg.* (Eredeti cím: Ο „Κόκκινος Καπνός” και ο Ελληνισμός του Καυκάσου) Athén, Alternatív Kiadó, 2010

e témakörben. Persze a görög társadalomnak is érettebbé kellett válnia ahhoz, hogy megnyílhassanak az emberek s befogadhassák az új megközelítéseket. És az oktatásnak is alkalmazkodnia kell ehhez, bár ez még nem történt meg.²⁴

Felteszik gyakran a kérdést: Miért kell a magyaroknak Trianonnal foglalkozni? Ugyanígy: Miért kell a görögöknek a múltat bolygatni? Utóbbi kérdésnél maradva, mindaz, ami ma Görögországgal történik (hagyományainak, történelmének, identitásának tudatos szétrombolása), a múlt ismerete nélkül érthetetlen, feldolgozhatatlan és feloldhatatlan lesz. Mert végre elő kell venni és beszélni kell a pontusziak, általában a kis-ázsiai görögség tragikus sorsáról, amiről az unió sem akar tudomást venni. (Hisz a náci alapozású benesi dekrétumokról is csak azután volt kénytelen foglalkozni, miután két magánember petíciót nyújtott be Brüsszelnek.) Foglalkozni kell tehát ezzel a kérdéssel, mert ne felejtjük el, a Holokauszt a görög *olokaftoma*²⁵ szóból ered. A legkevesebb, amit meg kell tenni, hogy jussunk el a tények beismeréséig.

Még egy érdekes összefüggés. Tudjuk, a török hadsereg kiharcolta a sèvres-i béke revízióját. Lausanne-ban, 1923-ban megállapodtak a hivatalos ún. lakosságcsereéről. A kötelező jellegű hivatalos lakosságcsere a kisebbségi jogok védelmének gyengeségét jelentette. E csere során 190 000 görög és 355 000 muzulmán kényszerült otthont cserélni. Úgy néz ki, hogy a törökök számára volt ez az esemény tragikusabb. Ezekhez a számokhoz azonban hozzá kell tenni még valamit: 1922 augusztusa és decembere között több mint egymillió görög ember (többségük pontuszi, kelet-trákiai, konstantinápolyi) kényszerült elhagyni az otthonát, hogy elkerüljék a mézszárlást. Ez a törökök számára azt is jelentette, hogy ez a nagy tömeg nem fog visszatérni soha többé az otthonába, vagyis a hátrahagyott ingó és ingatlan vagyonnal a török állam rendelkezhet. A lakosságcsere kényszerültek száma valójában megközelíti a 2 milliót, melyben 450 ezer görögországi török muzulmán is benne van.

Összegzésképpen a fontosabb számokról, Agtزيد idézve: *„A demográfiai becslések sokfélesége a mai napig is fennáll. Példának okáért, az egyik görög–török tudományos internetes lap (<http://www.busim.ee.boun.edu.tr/esme/gr/table.html>) 1997-ben Kis-Ázsia. Story of Greeks of Anatolia címmel közölte az egyik görög–török tudományos kutatási programnak az eredményeit. A site, melyet Bilgin Esme (Tr)*

²⁴ A görög fiatalok nagyon tájékozatlanok ebben a kérdésben, miként a magyar fiatal generációk (értem alatta a tizenévesektől a negyvenéves korosztályig tartozókat) vagy értetlenül állnak a trianoni kérdéskör előtt, vagy nem is érdeklőket, mert a közvélekedés szerint az embereket a mindennapi megélhetés foglalkoztatja elsősorban.

²⁵ Ολοκαυτωμα: égőáldozat; γινεται ολοκαυτωμα: feláldozza magát; valaki vagy valami teljesen elég; nagyszámú embertömeg csoportos és barbar módon történő megsemmisítése; ολοκαυτωμα (Holokauszt): a zsidók megsemmisítése a náciak által. Babiniotis G.: *Az Újgörög Nyelv Szótára. Etimológiai, magyarázó és helyesírási szótár.* Lexikológiai Központ, Athén, 1998. 1259.

és Angeliki Ralli (Gr) kutatók szerkesztettek, a görög népesség létszámát Kelet-Thrakiban és Kis-Ázsiában 2,6 millió főben jelölte meg. A fenti becslés nagyjából egybeesik a görög történészek adataival, akik szerint a görögök létszáma Kelet-Thrakiban, Konstantinápolyban és Kis-Ázsiában 2 450 000 volt. A kis-ázsiai és kelet-trákiai görögség áldozatainak száma nagyságrendileg 700 és 800 ezer között volt 1914 és 1923 között.”

UTÓSZÓ HELYETT

A témával kapcsolatban igen fontos iratra leltem gróf Tisza István félhivatalos levelei között.²⁶ Bálint Imrének, a konstantinápolyi minisztériumi tanácsosnak 1916. január 8-án kelt, a miniszterelnöknek írt jelentéséről van szó, melyben a törökök kegyetlenkedéseiről (örmények és görögök ellen), valamint a német befolyásról ír. Levelében elsősorban az utóbbi kérdéssel foglalkozik. Kiemeli azonban, hogy a török politikai és kormányzati körök egyaránt döntő fontosságúnak tartják a török nemzet politikai emancipálását, az ottomán birodalom teljes, csorbítatlan szuverenitásának biztosítását, és ezt „*a teljes önállóság keretein belül a fajbeli török elemek kizárólagos érvényesülésével*” akarják elérni. (A modern török állam megteremtése csak úgy valósulhat meg, ha megsemmisítik a nem muzulmán népeket, ha teljesen kirekesztik a társadalomból a keresztény elemeket.)

Bálint Imre minisztériumi tanácsos kiemeli, hogy ennek a programnak a megvalósításában a legfontosabb szerepet Kemal Atatürk játszotta. Az 1916. januári beszámoló elsősorban az örmény nemzetiség kiirtását emeli ki, akiket a legkegyetlenebb eszközökkel próbálnak likvidálni (gyilkolás, deportálás). A törökök cinizmusa nem ismert határt, hiszen amikor a nagykövet 1916. január 3-án tiltakozott az osztrák és magyar alattvalók terhére elkövetett jogtalan rekvirálásokról, és hasonló lépésekkel fenyegetőzött, „*Halil külügyminiszter mosolyogva válaszolta neki, hogy csináljunk az Ausztria–Magyarországban élő törökökkel, amit akarunk*”.²⁷

---

²⁶ Bálint Imre konstantinápolyi miniszteri tanácsos 1916. január 1-jén érkezett Konstantinápolyba. Jelentését 1916. január 8-i keltezéssel küldte el Tisza Istvánnak, a miniszterelnöknek, melyben beszámol a törökök kegyetlenkedéseiről az örmények és görögök ellen, valamint a túlzott német befolyásról Törökországban. Levelében a tanácsos a németek törökországi befolyását gazdasági szempontból úgyszólván abszolútnak tekinti. Az egész török gazdálkodás német pénzzel történik. Így például a háború költségeit a német kormány fedezi, de még a tisztviselők fizetését is a németek biztosítják. *A miniszterelnök félhivatalos levelezése*. Miniszterelnökségi Levéltár, K 467, 1916. 71.

²⁷ *A miniszterelnök félhivatalos levelezése*. Miniszterelnökségi Levéltár, K 467, 1916. 71.

A tanácsos 1916. évi jelentésében írottakat ma már a kutatók eredményei is igazolják. A legfrissebb híradás 2010. november 3-i keltezésű: a *Newroz* című Konstantinápolyban megjelenő baloldali kurd lap jelenti, hogy több településen tömegsírokat tártak fel Pontusz nyugati vidékén, Samsundánál. A tudósítás címe is sokatmondó: *Samsundától Srebrenyicáig*. A cikkíró csoportosan elkövetett kivégzésekről ír, csak a szóban forgó néhány faluban hétezer embert öltek meg Kemal csapatai. Azért, mert görögök és keresztények voltak.

De idézhetném George Hortont, az USA akkori diplomáciai testületének tagját, aki két alkalommal is járt a Pontusz vidékén, először 1893-ban, akkor éveket töltött ott. Másodszer 1919 és '22 között. 1922-ben a *The Blight of Asia* című könyvében ezt írja: „Felfegyverzett törököket láttam, harci és vadászfegyverekkel lesben álltak a görögök ablakai és ajtóí elött. És mihelyt megjelent valaki, lelőtték. De az, ami leginkább elképesztő benyomást tett rám, az a törökök arckifejezése volt.”²⁸

Dido Sotiriou *Egy anatóliai boldog ember* című regénye a görög nemzeti tragédiáról szól, a regény hőséneke (Manolis Axiotis) – a mának is üzenő – monológjával zárom mondanivalómat:

„Mindenfelől árulás vesz körül bennünket. [...] Amióta az Antant elvégezte a maga dolgát itt Anatóliában, és elhatározta, hogy nem darabolja fel tovább az oszmán birodalmat, azóta a mi helyzetünk itt Kis-Ázsiában olyan, mint a halott magzaté Hellász méhében. Akik ideküldtek, most azt mondják: »Ki innen, kutyák!« [...] Az idegen tőke zsebeli be a hasznot. Attól pedig ne várj együttérzést, méltányosságot. A képviselői ott ülnek a londoni, párizsi irodáikban, maguk elé terítik a térképet, és amikor úgy látják hasznosnak, akkor a népek önrendelkezési jogát, szabadságát, függetlenségét hirdetik, amikor pedig ez nem felel meg érdekeiknek, akkor fognak egy piros ceruzát, és átalakítják a népek, országok határait... Szerencsétlenségünkre a piros ceruza hegye jelenleg éppen a mi fejünket találta el. Amire kellettünk, azt megkapták tőlünk, most fel is út, le is út. Mi vagyunk a kifacsart citrom, a levét Kemal kapta. [...] Hej, barátom, ha kis nép vagy és a nagyokkal tárgyalasz, egyetlen pillanatig sem szabad bennük bíznod. Az ő érdekük sosem egyezhet meg a mienkkel.”²⁹

Szidiropulosz Archimédesz
történész
főszerkesztő, *Trianoi Szemle*

²⁸ Ld. Vlasz Agtzigis hivatkozását a *Trianoi Szemle* 2010/3. számának 27. oldalán a 25–26. jegyzeteket!

²⁹ Sotiriou, Dido: *Egy anatóliai boldog ember*. (Eredeti címe: Véres föld.) Szöllősy Klára (ford.), Hadzis Dimitris (utószó). Európa Könyvkiadó, Budapest, 1970. 236–237.